

ש. כ"ו

ספרות ויכוח

207

ואכילת התל בי החלה את משפחתי

עשרת מנים (ל.א. 1)

מכאן למדנו שלבן החליף את תנאו עם יעקב מאה פעמים (רש"י).

מסופר על מהר"ם אלשיך שפירש בכתוב הזה, איך השתמש לבן בתחבולות ומרמות כדי להונות ולרמות את יעקב, והאר"י שנוכח בדרשה פרץ לפתע בצחוק, והמשיך לחייך בכל הדרשה עד תומה.

1
פני
היטה

משסיים את דרשתו, פנו הנוכחים אל האר"י בשאלה מדוע חייך בדרשה? השיבם האר"י, כי נגזר על לבן הארמי להופיע בעצמו בדרשתו של מהר"ם אלשיך, ולהצדיק עליו את הדין, והוא התייצב ליד הפתח והקשיב באזניים קשובות לדרשת מהר"ם אלשיך, ועל כל מין תחבולה שהיה מדגיש בדרשתו, היה לבן הארמי מנענע בראשו ומודה ואומר אמת נכון הדבר.

ולכן חייכתי, כי כל התככים שהוזכרו בדרשתו של מהר"ם אלשיך על לבן הארמי, הכל אמת ויציב, ודבר ה' בפיחו אמת, וכל דברי רבותינו אמת וצדק.

11

תראה פי העולם נברא לשמוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשקוף גדול. פי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו כסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. פי הנה עליו גדול הוא לבריות כלם בהיותם משמשי האדם השלם המקדש בקדשתו יתברך, והוא בענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגגו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזו לשונם (חגיגה יב): כן שראה הקדוש

2
אם
יהיה
ל' ב'

ברוך הוא אור שגגו לצדיקים, שמת, שגאמר (משלי יג) אור צדיקים ישמח. ובענין אבני המקום שיקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צב), אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כלן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו. והנה על העקר הנה העירוננו זכרונם לברכה במדרש קהלת (רבה ז) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על פל איני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשפחים הן, וכל מה שבראתי בשביקה בראתי, מן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי. פללו של

11

16

דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא שהוא תקליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל רבים כלם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן בברך, והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרודור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (ע"ו ב). מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת. העולם הזה דומה לניבשה, והעולם הבא לים וכו' (ק"ר א). וכאלה רבים על זה הדרך. ותראה באמת שברך לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתקלית בריאת

1

והאדם הוא למצבו בעולם הזה⁽¹⁶⁾ כי מה הם חיי האדם בעולם הזה, או מי הוא ששם ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם צמל ואון, (תהלים ז), בכמה מיני צער וחקלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת, המות. אחד מני אלה לא ימצא שירבה העולם לו הנאות¹⁶ ושלחה אמתית. וגם הוא, אלו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטר מן העולם. ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היתה לצורך העולם הזה, לא היתה צריך מפני זה שתנפח בו נשמה כל-כך חשובה ועציונה שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל-שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל ענוגי זה העולם. והוא מה שקמנונו וקרונם לברכה במדרש קהלת, זו לשונם (קהלת רבה ו), וגם הנפש לא תמלא, משל קמה הדבר דומה, לעירוני שנשא בת מלך, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש, אלו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה, למה? שהיא מן העליונים. וכן אמרו רבותינו וקרונם לברכה (אבות ד), על ברוך אתה נוצר ועל ברוך אתה נולד. כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה כורא הבורא יתברך בריאה תכלית שהיא נגד חקה ונמאס ממנה. אלא בריאתו של האדם, למצבו בעולם הבא היא. ועל כן נתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה, וזה פשוט. והנה אחר שיודענו זה, לבין מיד חמר המצות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בינדנו, כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמתית, אשר בלעדם לא ישג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיע אלא מכח קבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שמשו להגיעו. וכפי כח האמצעים ושמושם, כן יהיה התכלית הנוקד מהם. וכל הפרש קטן שימצא באמצעים, תבחון תולדתו בברור ונדאי בהגיע זמן התכלית הנוקד מקבוץ כלם, כמו שפיתבתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצות והעבודה, מכרח שיהיה בתכלית הדקדוק באשר ידקדוקו שוקלי הזקב והפנינים לרוב יקרים, כי תולדתם נולדת בשלמות האמתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו. נמצינו למדים, כי עקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצות ולעבוד ולעמוד בנפיו, והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המסלת עליו. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול אלא להתקרב אליו יתברך ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני התמריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כפרזל אחר אבן השואבת. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקרבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו. וכל מה שיוכל

3

11

16

21

26

31

36

41

46

2

(4)

בפסוק (בראשית כח יב) מלאכי אלקים עולים ויורדים. אמרו חז"ל¹² מלאכים שלווהו בארץ ישראל עלו וירדו מלאכי חוץ לארץ כו'. דיש לכל מקום מלאכים מיוחדים. וכן בבחינת הזמן יש מלאכי שבת ומלאכי חול. פעם אחת כתיב¹³ מלאכיו יצוה לך ופעם אחת כתיב (תהלים לד, ה) חונה מלאך ה' סביב כמו שכתוב מזה בוהר הקדוש ריש פרשת וישלח¹⁴. מלאכיו יצוה מלאכי חול. לכן כתיב¹⁵ לשמרך בכל דרכיך. וחונה מלאך ה' על יום המנוחה דכתיב ביה (שמות טו, כט) אל יצא איש ממקומו. וכמו שמצינו מצות שתלוין בארץ. וכמו כן מצות שהזמן גרמא. והכל ענין אחד כי נשמות בני ישראל הם גם כן שלוחים לעשות רצון המקום והשליחות משתנה לפי המקום והזמן. וכמו כן איתא¹⁵ מכל מצוה נברא מלאך. ולכן אומרים בשבת קודש שלום עליכם מלאכי השרת¹⁶. ויתכן לפרש צאתכם לשלום על מלאכי חול שעולין למעלה. ומקדימים בואכם לשלום. הגם דכאן כתיב (בראשית כח יב) עולים ואחר כך יורדים. אך בסוף הפרשה כתיב (שם לב ט) שם המקום מחנים פירש רש"י¹⁷ על ב' המחנות מלאכי ארץ ישראל וחוץ לארץ. אם כן נראה דהכל תלוי במלאכים העליונים במעלה כשהם יורדין התחתונים עולים וכשהם עולים התחתונים יורדין. לכן בבוא יום השבת מלאכי שבת יורדין ואחר כך מלאכי חול עולים. וכמו כן בכניסת יעקב אבינו ע"ה לארץ ישראל. וכן הוא בנשמות בבוא יום השבת כמו שכתוב בוהר הקדוש¹⁸ נשמתין נחתין ונשמתין סלקין ע"ש:

לחשוב שהיא מניעה לזה, יברח ממנו פבורח מן האש, ודקענין שפאמר (תהלים סג) דדקעה נפשי אחרירי בי תמכה ימינה, פון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזה, דהינו, דהשיג את הקרבה הזאת במקטו נפשו מקל מונעיה ומפסידיה.

(6) אצתי כנון אנהי אצי כ"ג - פ

1 אמנם בפרי צדיק לרבינו צדוק הכהן מלובלין (פרשת נח אות ז) כתב וז"ל, ובשבת שיש התגלות עתיקא כמו שכתוב בוהר הקדוש באים מלאכי השרת ואומרים להם שלום עליכם, בואכם לשלום ברכוני לשלום ואחר כך להסעודה שהוא זמן יחוד קודשא בריך הוא וכנסת ישראל אומרים להם צאתכם לשלום וכו', עכ"ל. ומבואר בדבריו דכיון שיש התגלות השכינה בעת בואם של המלאכים, עתה בשעת הסעודה הוא זמן היחוד של כלל ישראל עם הקב"ה ממילא אומרים למלאכים לצאת.

וביתר ביאור בענין זה עיין בספר להאיר מאור זמירות השבת (עמ' ל-לא) להרה"ג ר' יחיאל מאיר צוקר שליט"א (נערך ע"י ר' יעקב ישראל פוזן) שכתב וז"ל, לכאורה יש לתמוה כאן תמיהה גדולה, לאחר שקבלנו בשמחה את שני המלאכים שלוו אוטנו מבית הכנסת לבית ואף בקשנו להתברך מפיהם מה הטעם לשלוח אותם לשלום, אם הם כבר כאן שישארו וישבו עמנו בסעודה. וביאור נפלא לכך אמר האדמו"ר בעל אמונת אברהם מפייסטבורג וצ"ל דבוהר הקדוש מתוארת השבת כיומא דמטרוניתא (זוהר יתרו פח: משתמש בלשון סעודתא דמטרוניתא) יום התיחדות המלך והמלכה, השבת היא החדר יחוד בו מתיחדים אנו עם הקב"ה, חדר יחוד שנמצא בו מישוה נוסף מלבד החתן והכלה. הוא כבר אינו חדר יחוד, בחדר יחוד נמצאים רק החתן והכלה. בחרו צאתכם לשלום אומרים אנו בעצם למלאכים אנו שמחים מאד שבאתם ללוותנו, אך במחילה מכבודכם חזרו למקומכם כעת אנו בחדר יחוד. בו אמורים להיות אנו והקב"ה, עכ"ל.

יג נצב עליו לשמרו כסרק ניד
הנסה חנה עליו ומסחלני כדיוקנו של מעלה יורדין ומסחלני כדיוקנו של מעלה
כשו לסכונים מיד ונסה ה' נצב עליו וסרס"י לשמרו וסינו אליכא דפ"ד עליו של
יעקב ולא כמ"ד עליו של הסולם. מסוס דסמסיע דקרא מוכח כותיה דמדקאמר
עונים חסלה וחס"כ יורדים ואין זה אלא כמלאכים של לויים שמלאכים שלווהו
בארץ אינן יוצאין בחוזה לארץ ולפיכך עלו חסלה וחס"כ יורדו מלאכי חוזה לארץ
ללוותו בחוזה לארץ כמו שדרשו בכ"ז וכינו וכוני בין עליית מלאכי ארץ ישראל
לירידת מלאכי חוזה לארץ כשאר יעקב כלל שמירס נסיה רבין לשמירה בני ססק
ל"ל כסכרת דס"י ונסה ה' נצב עליו אינו אלא על יעקב לשמרו: ר

(6) כ"ג
אצתי

בתפלה מלחש - ושני לוחות אבנים הוריד בידו

1 לא נתבאר למה הדגיש מסדר התפלה לומר לוחות אבנים, מה יתרון בזה ומה נ"מ אם היו של אבנים או של מין מתכת, או אפילו של כסף וזהב, הלא לפי ערך פנימיותם הוא כלא נחשב, וכמו שאמרו אל הסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (אבות פ"ד מ"כ), ובנדרים (ב' ב') תורה מפוארה בכלי מכוערה, ולמה יחס אותן לאבנים, והלא יותר נכון היה לקרותן לוחות העדות או לוחות הברית כמו שנקראו בתורה (חשא, ל"א י"ח ועקב ט' ט'). ולפלא, כי גם משה בעצמו קרא אותם בשם זה, באמרו, בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים (שם שם), ועוד שם בפסוק י' ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים, ובפסוק י"א נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים, ואפילו הקב"ה בעצמו קרא להם כן בפרשת משפטים (כ"ד י"ב) ואתנה לך את לוחות האבן, ועוד.

(7) כיון סאל
ר' ס'ו

11 וכן נקראו גם בדורות הבאים, בימי שלמה. לאחר בנין המקדש והארון כתיב אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה (מלכים א' ח' ט'). וכל זה פלא.

(3)

ובמ"ד פרשת כי תשא אמרו בטעם שם זה משום דרוב עונשים שבתורה הוא בסקילה באבנים, אבל אין זה מספיק לקריאת יסוד שמם בתחלת יצירתם ונתינתם, וגם כי מכל המקומות שזכר שם זה ביחס להלחות נראה שמכוין לשם אהבה ורצון.

ואולי הכונה בשם אבנים כאן לא משונו הפך הנעשה מלבנים ועפרות חול או ממיין סלעים אך ממוכן מוסד לתכלית איוה בנין נאדר, ונקרא גם אבן הראשונה, בזכריה (ד' ז') מי אתה הר הגדול. והוציא את האבן תשואות חן הן לה, ופירש"י, האדריכל (הבנאי המודד) יורה להוציא בנין יפה ומפואר, ותשואות חן לה, שהכל יאמרו, מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המוסד הזה עכ"ל, ובירמיה (נ"א כ"ו) אבן לפינה, אבן למוסדות, ובאיוב (ל"ח ו'), מי ירה אבן פנתה (לבנין העולם).

וכן גמלץ שם זה על יוסף, כפי ויחי, משם רוצה אבן ישראל, כלומר, צורו ויסודו של בית ישראל (עיי"ש ברש"י), ובחזקת לוחות אבנים מרומז לעשרת הדברות שבהלחות, שהם יסוד לכל התורה, ובא לשון זה תחת הלשון שני לוחות יסודיים, מעין הלשון במשנה יומא (נ"ג ב') אבן שתיה, שממנה הושתת כל העולם, כלומר, שממנה יסד הקב"ה את העולם (ושתייה באורו יסוד), וכאן הכונה בשם לוחות אבנים שהם יסוד לכל התורה.

ועפ"י זה אפשר לפרש בקהלת (ג' ה') עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים, ולכאורה מה ענין השלכה באבנים, למה ישלכום, ואולי רמז בזה למש"כ בפ' כי תשא (ל"ב י"ט) ברדת משה מן ההר וראה מעשה העגל וישלך מידיו את הלוחות, וזהו עת להשליך אבנים, — הלוחות, ועת כנוס אבנים, רומז להפ' בפ' כי תשא (ל"ד ד') בלוחות שניות ויקח בידו שני לוחות אבנים.

ועפ"י מה שבארנו בבאור שם „אבן“ אפשר לכוין מה שראיתי מביאים בשם מדרש רבי נחוניא בן הקנה (ונקרא בפני הראשונים גם בשם „ספר הבהיר“ על שם שתתלתו נוסד על הפסוק באיוב (ל"ז כ"א) בהיר הוא בשחקים), שכותב בהמשך להפסוק בריש פרשת ויצא, ויקח מאבני המקום, ופירש רש"י (מחז"ל) שהיו האבנים מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וכו' ועשאן הקב"ה אבן אחת, וזו היא כונת לשון הפסוק שם בפרשה, ויקח את האבן (האחת) אשר שם מראשותיו, ע"כ, ועל זה כתב במדרש הנזכר, שאלה האבנים היו במספר שלש ויסודיות, ע"כ.

וזה צריך באור. ויתכן דמכוין להמשגה דאבות (פ"א מ"ב) על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

והיו האבנים היסודיות מריבות זו עם זו, כלומר, התורה אמרה, כי היא יסוד העולם, כמש"כ (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, ופירשו באגדות, אם לא בריתי יומם ולילה דהיינו תלמוד תורה דכתיב בה (יהושע א') והגית בו (בספר התורה) יומם ולילה, הרי דקיום העולם היא התורה, וכ"א בגמרא פסחים (ס"ח ב') אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, ועיי"ש ברש"י.

והעבודה אמרה, כי היא יסוד העולם, כמש"ש אלמלא מעמדות (היינו קרבנות) לא נתקיימו שמים וארץ (תענית כ"ו ב'), ושם מתבאר כנוי השם מעמדות לקרבנות, עיי"ש במשנה כ"ו א', אלו הן מעמדות וכו').

והמדה גמילות חסדים אמרה, כי היא יסוד העולם, כמש"כ (תהלים פ"ט) עולם חסד יבנה, ובמ"ד פ' בראשית (פ"ח) איתא, שאלמלא מדת גמילות חסדים לא היה גברא האדם.

ואמר הקב"ה, כי כולם צריכים לתכלית קיום העולם, וזו כונת המדרש שהיו שלש אבנים יסודיות ולכן עשאן אבן אחת, וזו היא כונת הלשון שהבאנו ויקח את האבן — אבן אחת.

ומכל זה מתבארים דברינו היסודיים, כי שם אבן ענינו יסוד ובסיס להענין המדובר.

שכינה שרויה ביניהם

[מהו אותה השראת שכינה, המובטחת לשניים היושבים ועוסקים בתורה? במה הדבר מתבטא בפועל?]

יתרה מזאת, הרי אין השכינה שוכה על בני ישראל, כאשר הם מונים פחות משני אלפים ושתי רבבות (22,000), כמניין מחנה הלויים במדבר (בבמות ס"ד ע"א). כך אנו מוצאים בתפילת משה רבינו, כאשר היה ארון הברית מגיע למקום חנייה, הוא היה מבקש (במדבר י"ז): "שובה ה' רבבות אלפי ישראל" — שהשכינה תחזור ותשכון בתוככי ישראל, ב"רבבות אלפי ישראל" — מיעוט רבים שניים — שתי רבבות ושני אלפים.

6

8

11

16

21

26

31

36

41

46

9

165

10/12/16

9

אף על מתן תורה נאמר בתהלים (ס"ה ה'): "רכב אלוקים רבתיים אלפי שגאן" - כאשר אלוקים נגלה, כביכול, הוא רוכב על רבותיים ושני אלפים.

אם כן, כיצד תשרה השכינה בין שני אנשים בלבד העוסקים בתורה?

אלא שיש דרגות בגילוי השכינה. לעתים הקב"ה מגלה כבודו באופן מוחשי יותר, בעשיית ניסים שלא בדרך הטבע לעיני כל העולם.

כך היה בעת מתן תורה, שם הייתה התגלות השכינה בדרגה גבוהה במיוחד - "כשנתן הקב"ה את התורה, ציפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו 'קדוש קדוש', הים לא נודעו, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש, ויצא הקול: "אנכי ה' אלהיך" (שמות רבה פרשה כ"ט ט).

אף במשכן במדבר, ולאחר מכן בבית המקדש בירושלים, נוכחו כל הבאים בכבוד ה', השורה על המקום באופן נגלה ומוחשי. במסכת זו מנתה המשנה (פרק ה' משנה ה') עשרה ניסים שנעשו בבית המקדש.

לשם השראת השכינה באופן מוחשי כזה, נדרשים שתי רבבות ושני אלפים.

אולם ישנה מציאות של שכינה נסתרת, התגלות קדושת ה' למעט אנשים, ואפילו ליחיד. האנשים האלה זוכים להשגחה פרטית. הם חווים באופן מוחשי את הקשר הישיר בינם לבין בוראם. הדבקות של האדם בה' ובתורתו, היא שיוצרת את הקירבה המיוחדת, ומביאה להשראת השכינה עליו.

כך אנו מוצאים (בראשית רבה מ"ז ד), כי "האבות הן זון המרכבה" - הקב"ה משרה שכינתו עליהם באופן מיוחד, ועל כן נאמר אצל אברהם "ויעל אלקים מעל אברהם" (בראשית י"ז כ"ג), ואצל יעקב "ויעל מעליו אלקים" (שם ל"ה י"ג), וכן "והנה ה' ניצב עליו" (שם כ"ח י"ג). מסיבה זו קורא בעל ה"כחור" לאבות הקדושים (שער ב' סעיף ג'): "מעון לשכינה" (ימגן אבות" לרשב"ץ, וע"ע "תפארת ישראל". ערך בנושא השראת השכינה - במשנה ו' מפרקט).

*

ה"אור החיים" הקדוש מסביר את הבטחת הקב"ה ליעקב אבינו (בראשית מ"ז ד'): "אנכי ארד עמך מצרימה", כיצד הדבר מתיישב עם דברי חז"ל (שמות רבה י"ב ה'), כי השכינה לא שרתה במצרים, משום שהארץ היתה מלאה בעבודה זרה?

תשובתו היא, שיש דרגותיב"אור השכינה" - ברמת גילוי כבוד ה' לעין בשר.

"אלא ודאי יש הדרגות אין מספר להם להשראת השכינה... וצא ולמד: השראת השכינה בהר סיני (שהיתה באופן הגבוה ביותר, ובאותה עת זכו בניי להשגת נעלות במיוחד), ולמטה ממנה השראתו בבית המקדש, ולמטה ממנו השראת השכינה על הנביא, ובית הכנסת, ובית המדרש, ובין עשרה שעוסקים בתורה, ולמטה בהדרגת המניין".

כלומר, יש מציאות של השראת שכינה אפילו על יחיד, כמו אצל יעקב, אשר לו הבטיח הקב"ה (שם) "אנכי ארד עמך מצרימה". אך זאת בתנאי, שאותו יחיד מקדש את עצמו, ודבק בה' ע"י הליכה במידותיו של הקב"ה וע"י התעסקות בתורתו.

(ב) וידר יעקב נדר לאמר. דרשו רז"ל⁶⁵: מאי לאמר. לאמר לדורות שיהיו נודרין בעת צרתן. ואע"פ שהזכירה תורה על הנדר ועל השבועה, לדבר מצוה מותר. וכן אמר דוד: נשבעתי ואקיימה וגו'⁶⁶. ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. זאת שאלת הצדיקים מאת השם, לא ישאלו המותרות רק הדבר ההכרחי בלבד שאי אפשר לו לאדם שיהיה בלעדיו.

ובידיעה כי נטיית אדם אחר בקשת המותרות הוא גורם לו מהומות רבות*, ועל כן כל איש ירא⁶⁷ את השם ראוי לו שיהיה שמח בחלקו ושיסתפק במעט, ושלא יתאוה המותרות, ויטיב לבו בנצת השם⁶⁸. הוא שאמר שלמה המלך ע"ה: טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו⁶⁹, והביא לזה אות ועדות ומופת הכתוב שאחריו. הוא שאמר: טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו⁷⁰, יאמר: כי יטב לבני אדם המעט בזוהרה שתנעם

(10) ט"ט

(11) כ' הירש

(12)

כ' קמ"

(13)

להם, יותר מן המרובה והמטעמים בחברת השונאים. והענין הזה הביא למשל על מדת ההסתפקות. וממנו יש ללמוד קל וחומר שיש לו לאדם להתפייס ולהסתפק במעט באהבת הש"י וביראתו יותר מתוספת הממון מן הגזל והחמס, וכן שלמה המלך ע"ה התפלל על מדת ההסתפקות. הוא שאמר: הטריפני לחם חקי⁶⁶, ביאר⁶⁷: כי הריש והעושר מדות מגוננות מביאות אותו לעבור על מצות התורה, כי עם הריש יצטרך אדם להחניף את הבריות, כענין שכתוב: תחנונים ידבר רש⁶⁸, ועם העושר יבא האדם אל המותרות ויקנה לעצמו גסות הרוח וגובה לב, כענין שנאמר: ועשיר יענה עזות⁶⁹, עד שישמינו תועבה, שנאמר: תועבת ה' כל גבה לב⁷⁰, ומפני זה אמר: ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי⁶⁶, ודע כי לולא שיצר לב האדם רע מנעוריו⁷¹, הומה אחר תאות יחרון העושר והכבוד בעוה"ז לא היה ראוי לו שידאג במה שלא קנה מן המותרות רק שיבקש דבר המאכרת, כי מה שהוא מוכרח הקב"ה יזמינהו לידו יום ביום, וכענין שכתוב בפרשת המן: ולקטו דבר יום ביומו⁷², כי לא היה אפשר להם להצניע מן המן לזמן ידוע⁷³, ואפילו מיום אחד למחרת⁷⁴, ומתוך שהיו בוטחים בהש"י היה מזמינו לחם יום יום, וכבר דרשו רבותינו ז"ל בענין הפרנסה⁷⁵: הקב"ה זן את כל העולם כלו מקורו ראמים ועד ביצי כנים, והוא שאמר הכתוב: ורחמיו על כל מעשיו⁷⁶, וכבר אנו רואים לעין בסדר העולם והנהגתו שהיא בחכמה עמוקה ונפלאה שהקב"ה מזמין לבריותיו וממציא להם הדבר ההכרחי, ומה שהוא מוכרח יותר⁷⁷ הוא מצוי יותר, ומה שאינו מוכרח כל כך אינו מצוי כל כך, כענין המרגליות וזמני אבנים יקרות שאינן מצויות כל כך בעולם ואינן תחת יד כל אדם לפי שאינן מוכרות כל כך. עתה הבריות יכולין לזנות ובלתן אבל המזון שהוא מוכרח יותר מן המרגליות הוא יותר מצוי מן המרגליות, שהרי המצא התבואה המזון בשוקים וברחובות

13
ע

מה שלא תמצא המרגליות, והמים שהם מוכרחים יותר מהמזון שהרעב יכול אדם לסבול שנים ושלוש ימים⁷⁸, ולא כן הצמא, כי אפילו זמן מועט לא יכול אדם לסבול, על כן המים מצוים יותר מן המזון כי תמצאם בכל מקום במדינות ואפילו בדרכים, והאוויר שהוא יותר מוכרח מן המים, שהרי חשק הצמא יכול אדם לסבול מיל אחד או פרסה אחת⁷⁹, אבל בלי האויר לא יכול אדם ולא כל חי להתקיים אפילו רגע⁸⁰, על כן הוא מצוי יותר שלא תמצא מקום ריק מן האויר ואפילו במקום שהכותל עומד שם האויר, והא⁸¹ למדת שהדברים המוכרחים הם מצויים יותר בעולם כי הקב"ה בחכמתו הגדולה סדר את עולמו בהן והזמין לבריותיו, ועל כן שאל יעקב הצדיק, לחם לאכול ובגד ללבוש שהוא הדבר המוכרח, ושאל מדת ההסתפקות שהיא שאלת הצדיקים ולא שאל המותרות, כי התורה מואסת בהן עד שתמנע אותם ואפילו מן המלך, הוא שכתוב: לא ירבה לו סוסים⁸², ולא ירבה לו נשים, וכסף וזהב לא ירבה לו מאד⁸³, כן כתב החכם בספר חובת הלבבות⁸⁴.

14

1 הגה יש לדקדק בענין זה, כי אחר שהמה ראו אות הראשון שנעקר החרוב ולא השגיחו עליו שנראה שאין סומכין על מעשה האותות, אם כן מה יתן ומה יוסיף האות האחרון, שאין ספק שלא יחזרו בהם מחמת האות האחרון יותר מן הראשון, וכן אחר שראו גם את הראשון גם את השני ולא סמכו עליהם, האיך חזר עוד לומר "אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו", הלא תשובתם מודעת שיאמרו אין סומכין על עליהם. עוד יש לדקדק בלשונם שאמרו "אין מביאין ראיה מן החרוב - ומאמת המים", שנראה שהראיה נחצבת מצד היותו חרוב ואמת המים, היה להם לומר בקיצור: 'אין מביאין ראיה ממעשה נסים', ועוד, למה תלה האותות בדברים הללו מזולתם. ועוד, הבת קול שיצא כודאי מאת ה' היתה זאת, והם לא השגיחו עליו, אם כן למה עבד קוב"ה ניסא למגני, וגם מה שאמר "נצחוני בני" צריך ביאור.

האמר
הצדיק
1386
ע"פ
(ע"פ)

11 אולם על דרך דרש פשוט הענין כך הוא, שלמה אמר (משלי לא, ט) 'אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכה', וביאורו הוא כמו שבארר חז"ל (מדרש וטא פ"א): 'יעלת חן זו התורה, שהיא נקראת יעלת חן ואשת חן ואשת חיל. והנה ידוע לכל חכם לב כי ענינים הרבים אשר ביכולת האדם להשיג אותם יושגו ע"י שתי סיבות, העצמית והמקרתית. על דרך משל, אם יצטרך האדם לכלי עץ או כלי אבן והדומה להם, הסיבה עצמית להשיג אותם מן החנות, וסיבת המקרה היא להשיג אותם על ידי מציאה שימצא בין כליו או יותן לו במתנה, וגם זאת לא נכתב מאתנו כי השגת הדבר ע"י סיבת העצמית היא על הרוב, וע"י המקרה היא על המעט. ועתה הדמה בדעתך שיצטרך האדם לכלי עץ או אבן ואינו רוצה לקנות אותה, רק הוא מצפה אולי ימצא אותה, עוד אינה זר כל כך, מפני שבסיבתה העצמית נמצאת במאד מאד, ע"כ בקל יכול להשיג אותה על פי סבת המקרה. אבל אם יצטרך האדם למרגליות או אבן יקרה מאד אשר אי אפשר לקנות אותם, כ"א בשווקים היותר גדולים ולזמנים רחוקים מאד, והוא אינו רוצה לקנות אותם רק שומר ומצפה אולי ימצא אותם או יותן לו במתנה, אין לך סכלות גדולה מזו. כי אם קשה להשיג אותם ע"פ סיבת העצמית שהיא המקח והממכר והיא על צד הרוב, איך יתכן להשיגם ע"פ סיבת המקרה שהיא על צד המעט מאד.

6

1 וזה שאמר שלמה, "אשת חיל" הוא התורה והחכמה כמו שזכרנו, "מי ימצא" רצה לומר, מי ישיג אותה ע"פ סיבת המקרה בלי עמל ויגיעה, כמו המציאה והמתנה, בלי ספק אין ביכולת האדם להשיג אותה על אפן זה. "ורחוק מפנינים מכרה" רצה לומר אף על ידי סיבתה העצמית כמו מקח וממכר גם כן היא רחוקה מאוד להשיגה, ואם כן אפוא מי ימצא אותה, איך יעלה על לב אדם להשיגה בלי עמל ויגיעה. וחז"ל אמרו, אין התורה נקנית אלא במי שממית התאוות עליה שנאמר (במדבר יט, יד) 'זאת התורה כו' [בכרכות (סג, ב) איתא בזה הלשון: "דאמר ריש לקיש, מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר וזאת התורה אדם כי ימות באהל"]. פירוש, שצריך לזמר ולנכש כל תאוותיו ומדותיו הרעות ולשרש אחריהם. וכתב רבינו הגדול, מי שרוצה שיקלע שכלו אל נקודת האמת בתורתנו הקדושה, צריך להתרחק משלש מדות רעות האלה:

15
me

11 האחת מהנה, שלא יהא להוש אחר תאות החומר וכל יצר מחשבות לבו, רק מסתפק בהכרחי, כמו שאמרו (אבות פ"ג מ"ד) "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה", ואמרו בירושלמי (הובא בתוס' בתובת קד, א. ד"ה לא נהניתי), "עד שאתה מתפלל שתכנס תורה בגופך התפלל שלא תכנס מעדנים בגופך", ועוד אמרו (תענית כה, א) "וחגיגת בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת".

12 והשנית, להרחיק מן הגאה וגבהות לב, כמו שאמרו חז"ל על המקרא (ישעיה נה, א) 'הוי כל צמא לכו למים, למה נמשלו דברי תורה למים, לומר לך מה המים האלו מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה (תענית ז, א), וזה ענין גדול בקביעות הלכה כמותו, כאשר אמרו חז"ל (ערובין יג, ב) מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותם מפני שענותנים הם.

13 והשלישית להתרחק ממת העצלות בחכמה, וישקוד תמיד על דלתי בית המדרש, כמו שאמרו חז"ל (ערובין כב, א) על מקרא (שה"ש ה, יא) 'שחורות כעורב: "במי אתה מוצאן כמי שמשכים ומעריב עליהם לבית המדרש", [ובלא שקידה יומם ולילה ודאי לא יזכה לכתרה של תורה]. שלשה תכונות היקרות האלה: ההסתפקות ושפלות הרוח, והשקידה בתמידות על החכמה, המה שערים גדולים לבוא אל הקדש פנימה, ואשר יגור מאחריהם "לא יבוא אל הקדש". הגה שלשה אלה התכונות הצריכים לשלימות החכמה, אמרו כאן שכולם נקבצו באו אצל ר' אליעזר, עד שמפני זה היה ראוי לקבוע הלכה כמותו. על כן הביא להם ראייה מן החרוב שנועקר החרוב, להודיע לבני האדם שר' אליעזר נמצא אצלו הדבר הזה שהיה די לו בקב חרובין כו' חגיגת בן דוסא, כי שם חרוב היה בעת חז"ל לשם מושאל על מדת ההסתפקות, והם אמרו לו "אין מביאין ראייה מן החרוב", שאין זה אות מספיק, ואינו מוכרח שכל המתעסק בתורה באופן אמת יהגה חכו שלא יטעה באחד מן הדינים.

14 אחר כך אמר להם "אם הלכה כמותם אמת המים יוכיח", באות הזה מודיע שנמצא אצלו עוד סגולה אחרת שראוי לומר הלכה כמותו, וזה שהיה מכלל האנשים שנמשלה התורה אצלם למים, והוא רמז שנקבעת אצלו מדת ההכנעה, וכבית הלל שזכו לקבוע הלכה כמותם שענותנים הם. והם אמרו "אין מביאים ראייה מאמת המים", שלא כל מי שדעתו שפלה תהיה הלכה כמותו. אחר כך בא עליהם בטענה שיש לו עוד סגולה שלישית רוב השקידה, שאמרו "במי אתה מוצאן כמי שמשכים ומעריב עליהן בבית המדרש", והביא להם מכותלי בית המדרש שהם יעידו בו ששקד עליהם, על דרך המקרא (תבוק ב, יא) 'אבן מקיר תזעק', שהפליג בשקידה הרבה מאוד, ועם כל זה לא סמכו עליו.

15 ד"ש לשאל * אם כן איך הקים יעקב מצבה * ונשא שתי אחיות * וכדעת רבותינו * ארבע ועמרים * נשא דודתו. ומשה רבינו הקים * שתיים עשרה מצבה. והאיך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שזכר על הדבר, והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו. וביעקב דרשו * ששמר את השבת וקבע תחומין. ואפשר שיהיה זה * בשבת מפני שהיא שקולה * ככל התורה כולה. שהיא מעידה על מעשה בראשית. ואולי נאמר משמתי שניות לעריות של בני נח. ומצותי גזל ושפיכות דמים חקותי אבר מן החי וכלאים * של הרבעת בהמה והרכבת אילן. ותורתו דינין * ואסורי עבודה זרה שאלו כלן נצטוו בהן בני נח. והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפילו דקדוקין ותומרות במצות שלהן. וכמו שהזכירו * ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות * ודרשו * במאה שערים * שמדדה למעשרות. כי היו האבות נדיבי עמים * לתת מעשרות לעניים. או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם.

16
כמקן

7

כענין והוא כהן לאל עליון¹⁷. והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה
 כלה ברות הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה. ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה
 ועושה¹⁸. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד, ויעקב בחוצה לארץ בלבד * נשא שתי אחיות¹⁹,
 וכן עמרם, כי המצות משפט אלהי הארץ הם²⁰ את על פי שהנזהרנו בחיבת הגוף בכל
 מקום וכבר רמזו רבותינו²¹ הסוד הזה, ואני אעירך בו בעזרת השם. והמצבה מצוה שנתחדשה
 בזמן ידוע היא, כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך²², ששנאה אתר היותה אהובה בימי
 האבות, וביוסף דרשו²³ שהיה משמר את השבת אפילו במצרים. מפני שהיא שקולה כנגד
 כל המצות. לפי שהיא עדות על חדוש העולם, והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת
 העולם להוציא מלבם כונת עבודה זרה ודעת המצרים, וזאת כונתם.

17
סע

תפארת יוסף 18

קדושת ארץ ישראל
 טרם שנכנסו בה ישראל

ישראל גם קודם מתן תורה, ואמנם משם אין
 ראיה, דיש לומר דחשו שלא יהיה גופם קצור
 בחוץ לארץ אשר יוצא ארץ ישראל,
 ודו"ק. ואולם בפרקי דר' אליעזר (פרק ט)
 מצוה, דגם קודם מתן תורה לא היה חוץ
 לארץ כשר לעיבור השנים כי אם ארץ ישראל
 ע"ש היטעני²⁴. וכן מצינו חציבות ארץ ישראל
 עוד קודם מתן תורה, עיין יצמות (פד), נשא
 אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא
 ויפן כתובה, ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר, שנאמר (ישע' טו ג) מקץ עשר שנים לשבת
 אצרכם בארץ כנען, ללמדך שאין ישיבת חוץ
 לארץ עולה לו מן המנין. ובראש השנה (טו:),
 ד" דברים מקרעין גזר דינו של אדם כו', ויש
 אומרים אף שינוי מקום, דכתיב (ישע' יב ב) לך
 לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול, ואידך התם
 זכותא דארץ ישראל הוא דאהני ליה, וכנהנה
 רבותי²⁵.

דע, דמה שכתב הרמב"ן (בפרשת תולדות טו, ה)
 בטעם שנשא יעקב ב' אחיות, להנישואין
 היו בחוץ לארץ, והאבות לא קיימו התורה עד
 שלא ניתנה רק בארץ ישראל, דמצות התורה
 מתייחסים ציור לארץ ישראל, כטעם משפט
 חלקי הארץ (מלכים ג' טו) ע"ש. הנה יש לספק
 צה, דכיון דאז לא נבחרה עדיין ארץ ישראל,
 אם כן נתייחס שפיר קיום המצות אל כל
 הארצות, ונמנו דהוכשרו כל הארצות לשירה
 ולדברות עד שלא נבחרה ארץ ישראל, כדאימא
 צמגילה (נד), עד שלא נכנסו ישראל לארץ
 הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משנכנסו
 ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר
 שירה, והיינו דקודם שנתקדש ארץ ישראל
 הייתה קדושת ארץ ישראל מתפשטת בכל
 הארצות, ולכן היו כולם כשירות לומר שירה.
 ואולם, הרי האבות מיצבו קצורת ארץ

6

10

8